

Bewegingen rond de huwelijksluiting

Tijs Michels, Jos Pieper & Rien van Uden

1. Inleiding en doelstelling

Het ritueel van de huwelijksluiting heet in beweging te zijn (*Pieper en Post 1996, Michels en Post 1997*).

Dit artikel belicht de meer opvallende uitkomsten van een in het voorjaar van 1998 afgenomen enquête naar opzet en beleving van het ritueel van de huwelijksluiting. Deze enquête vormt het kwantitatieve vervolg op een eind 1997, begin 1998 verrichte kwalitatieve terreinverkenning: observaties en interviews. Die eerste oriëntatie spoorde met het in de literatuur geschetste beeld van een ritueel in beweging. Zo stuitte zij op aanzienlijke variatie in hoe bruidsparen hun huwelijksluiting opzetten en beleven.¹ Dit roept vragen op: Komen bruidsparen tot verschillende keuzes en oordelen, hoe liggen dan de verhoudingen? Welke keuzes komen meer/veel voor en welke minder/weinig? Hoe oordeelt de meerderheid? Etc.

Een met feiten te staven antwoord op dergelijke vragen verlangt een survey-onderzoek van enige omvang. Van zo'n peiling doet dit artikel verslag. Daarbij is tevens oog voor het historisch perspectief. Vragen voorgelegd aan bruidsparen voor de wet getrouwd in 1997 zijn daartoe ook voorgelegd aan bruidsparen getrouwd een jaar of dertig eerder. Vergelijking tussen deze twee cohorten staat voorzichtige conclusies toe over verschuivingen gedurende de voorbije dertig jaar in de vormgeving, beleving en beoordeling van de huwelijksluiting.

Doel van dit artikel is aldus het in betrouwbare generalisaties in kaart brengen van (1) vormgeving en beleving van de huwelijksluiting op het eind van de jaren negentig, en (2) relevante verschuivingen die de laatste pakweg dertig jaar in deze zijn opgetreden.

2. Achtergrond en opzet van het survey-onderzoek

Ieder survey-onderzoek begint met ingrijpende beslissingen inzake de in te winnen vragenlijsten. Wie ontvangt ze? Wanneer? Welke vragen moeten erin? In welke volgorde? Welke vorm moeten zij hebben? Hoe de antwoord-opties te presenteren? Etc. Hier ontbreekt de ruimte om deze keuzes en hun

¹ Dit empirisch tweeluik maakt deel uit van het promotie-onderzoek van Tijs Michels, uitgaande van de Theologische Faculteit Tilburg en de Wetenschapswinkel van de Katholieke Universiteit Brabant. Van de observaties en interviews rapporteert het proefschrift. Daarnaast zij ook verwezen voor een volledig verslag van de hier gepresenteerde enquête, de bredere context, theologische interpretaties en literatuurverwijzingen. Het onderzoek begeleiden: Jos Pieper, Paul Post, Rien van Uden. Opmaak: Tijs Michels.

achtergrond volledig te bespreken. Zie daarvoor t.z.t. het proefschrift. Deze paragraaf stipt slechts de hoofdzaken aan. Daarna kunnen de uitkomsten volgen. Daarbij beperkt dit artikel zich veelal tot de feiten. Verklaringen voor het gevondene en conclusies op basis van het gevondene volgen elders.

2.1. Benadering van het jongere cohort

Uit de doelstelling —het in kaart brengen van (1) vormgeving en beleving van de huwelijkssluiting op het eind van de jaren negentig, en (2) relevante verschuivingen hierin over de laatste ongeveer dertig jaar— volgt aanschrijving van *twee* groepen bruidsparen: de een getrouwd eind jaren negentig (het *jongere* cohort), de ander getrouwd pakweg dertig jaar eerder (het *oudere* cohort). De peiling beperkt zich exemplarisch tot de gemeente Tilburg. Zij kan model staan voor de doorsnee grote Nederlandse gemeente.

Aangeschreven voor het jongere cohort is van deze gemeente iedere hier in 1997 voor de wet getrouwde inwoner. Tilburg telde 31 december 1997 185.778 inwoners in 76.939 huishoudens. Het was daarmee de 6de stad van het land. Voor zo'n grote stad gaf het in 1997 relatief weinig huwelijksakten uit: 954. Van 810 van deze echtparen verstrekte de gemeente adressen. Zij zijn benaderd. Van hen reageerden er 153 tijdig (19%). Dat is betrekkelijk weinig. Drie factoren spelen hier met name.

Een huwelijk sluit je in beginsel eens in je leven. De aangeschrevenen hadden die ene keer al achter zich (of bij een tweede huwelijk de verondersteld laatste keer). Zij hadden praktisch gesproken dus geen belang bij het welslagen van dit onderzoek.

De lage respons spoort ook met het landelijke beeld, zeker voorzover dit betrekking heeft op onderzoek naar voorvallen in het privé-leven:

Eén van de grootste bedreigingen van survey-onderzoek is de afgenomen bereidheid van mensen om aan enquêtes mee te werken. Nederlanders, zo wordt vaak gezegd, zijn enquêtemoe; ze hebben er geen tijd meer voor en zien het als inbreuk op hun privacy. (*Eisinga* 1998, 28–29)

In 25 jaar slonk survey-onderzoek-deelname, aldus *Eisinga*, met zo'n 40%.

De voornaamste verklaring voor de betrekkelijk lage respons is waarschijnlijk echter gelegen in de lengte van de vragenlijst. Met alles van toepassing telde zij 240 vragen. Dat is veel. Menig aangeschrevene, vooral onder lager opgeleiden, zal zich hierdoor hebben laten afschrikken.

2.2. Benadering van het oudere cohort

Tot nu toe is ingegaan op respondenten rapporterend over 1997. Het traceren van bewegingen die zich over een vastgestelde periode voordoen vergt echter minstens *twee* momentopnames: één van het *einde* van de periode, en één van haar *begin*. Hiermee corresponderen twee cohorten: een *jonger*

en een *ouder*. Van de jongere bruidsparen leverde de gemeente dus adressen. Van de oudere kon zij dat niet. Zij zijn nu benaderd via de jongere. De verstuurde pakketten bevatten daartoe, naast een brief en een lange vragenlijst voor het rechtstreeks aangeschreven echtpaar, nog twee ingekorte vragenlijsten. De begeleidende brief verzocht het aangeschreven echtpaar waar mogelijk één hiervan door te spelen aan de ouders van de bruid en één aan de ouders van de bruidegom. De ouders die deze lijst terugzonden vormen het oudere cohort. Hen werd verzocht te rapporteren over de sluiting van het huwelijk dat de respondent uit het jongere cohort voortbracht, en dus niet over een eventuele eerdere of latere huwelijksluiting.

3. Uitkomsten van het survey-onderzoek

Het jongere cohort telt 153 echtparen, het oudere 58. Op 8 van de 153 respectievelijk 13 van de 58 teruggezonden formulieren had slechts één echtgenoot de individueel te beantwoorden vragen ingevuld. Dit brengt het jongere cohort op 298 respondenten, het oudere op 103.²

3.1. Korte schets van het jongere cohort

De bruid is gemiddeld 30 jaar, de bruidegom 32 (27 respectievelijk 29 bij wederzijds eerste huwelijksluitingen). Nader bepaald trouwt de meerderheid tussen hun 25ste en hun 34ste (grenzen inclusief). Dit leeftijdssegment telt 194 van de 298 respondenten (65,1%). Daarvan is 21,6% laag, 38,1% middelbaar en 40,3% hoog opgeleid.³ Op de vraag *Hoe vaak gaat u naar de kerk of een andere godsdienstige samenkomst?* antwoorden 200 mensen (67,1%) *nooit* of *een hoogst enkele keer*, en 98 (32,9%) *soms* of *regelmatig*.⁴ RK opgevoed is 67,1%. Praktisch iedereen heeft een Nederlands paspoort.

Voor de kerk huwden 63 van de 153 paren (41,2%). In 118 van de 153 burgerlijke rituelen gaven *beiden* voor de eerste maal het jawoord (77,1%). Hiervan kregen er 59 een kerkelijk vervolg (49,2%). Kosteloos huwde 11,1%.

Landelijke cijfers wijzen op oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden in het jongere cohort.⁵ Van alle Nederlanders in het voor de huwelijkslui-

² Aanvankelijk kennen individueel te evalueren items twee scores: één van de bruid en één van de bruidegom. Meestal ontlopen zij elkaar weinig. Enkel waar zij noemenswaardig uiteenlopen voert de tekst hen gescheiden op. Elders volstaat de totaalscore.

³ *Laag*: basisschool, mavo, lbo; *middelbaar*: havo, vwo, mbo; *hoog*: hbo, universiteit.

⁴ Als belangrijke invloeden keren zowel opleidingsniveau als kerkbetrokkenheid nog regelmatig terug. Daarbij is het van belang vast te stellen dat deze twee niet significant samenhangen. Anders zou bij een gevonden verband met het opleidingsniveau nooit duidelijk zijn of hier niet uiteindelijk kerkbetrokkenheid speelt, en vice versa.

⁵ Correlaties met het opleidingsniveau van de respondent verdienen hierdoor extra aandacht. Een score die stijgt naarmate het opleidingsniveau daalt zal hier over het geheel genomen wat te laag uitpakken. Omgekeerd zal een score die daalt naarmate het opleidingsniveau daalt hier over het geheel genomen wat te hoog uitpakken.

ting meest relevante leeftijdssegment van 25 t/m 34 jaar is 28,1% laag, 46,8% middelbaar en 25,1% hoog opgeleid (CBS, 1996). De gevonden leeftijdsgemiddelden sporen daarentegen nagenoeg perfect met de landelijke gemiddelden van 30,0 respectievelijk 32,8 (CBS, 1996). Hetzelfde geldt voor het percentage wederzijds eerste huwelijkssluitingen. Dat kwam in 1996 landelijk op 74,3% (CBS). Ook in deze weerspiegelt het jongere cohort getrouw de praktijk op het eind van de twintigste eeuw.

In 113 van de 153 huwelijkssluitingen (73,9%) zijn *beiden* 35 jaar of jonger. In 118 van de 153 huwelijkssluitingen (77,1%) geven *beiden* voor de eerste maal het jawoord. Deze percentages naderen elkaar met reden. Tweede (derde, etc.) huwelijken gaan nagenoeg geheel terug op respondenten ouder dan 35. De dominante huwelijkssluiting is een eerste huwelijkssluiting met huwend van 35 of jonger.⁶ Teneinde dit gezichtsbepalende scenario in beeld te krijgen zoomt het vervolg regelmatig in op juist deze meerderheid.⁷

3.2. Korte schets van het oudere cohort

De gemiddelde leeftijd van de bruid is 24 jaar, van de bruidegom 26. Naar de kerk of een andere godsdienstige samenkomst gaat 37% *nooit* of *een hoogst enkele keer*, en 63% *soms* of *regelmatig*. Kerkgangers binnen dit cohort bestempelen zichzelf voor 96% als katholiek.⁸ RK opgevoed is 93%. Protestantse nuances blijven verder dus achterwege. In 4 van de 58 huwelijkssluitingen (7%) ging minstens één van beiden op herhaling. Dit spoort met de landelijke ontwikkeling in het aandeel wederzijds eerste huwelijkssluitingen. Dat laatste liep in de jaren zestig immers op tot ruim 90%; de hoogste waarde van de eeuw. Een kerkelijk vervolg kende 92% van de huwelijkssluitingen (98% van de *wederzijds eerste* huwelijkssluitingen).

Het oudere cohort trouwt in meerderheid begin jaren zestig voor de wet ($\bar{J}_i = 63$, $s_{J_i} = 5$). De eerste huwelijkssluiting valt hier in 1948, de laatste in 1974.

⁶ In kruistabellen is de variabele *leeftijd* ook gedichotomiseerd met 35 als breekpunt.

⁷ Alle grafieken betreffende correlatiecoëfficiënten met uitspraken belichten deze hoofdmoot. Zij vertoont intern beduidend meer coherentie dan het jongere cohort in zijn geheel. Dit begunstigt vergelijkingen. Je hoeft immers minder bedacht te zijn op interferentie van andere dan de te vergelijken variabelen.

⁸ Hierbij is te bedenken dat gevraagd werd naar de kerkgang, en de traditie waarbinnen, *op het moment van invullen*, dus juni 1998. Ten tijde van de huwelijkssluiting, gemiddeld begin jaren zestig, zal het percentage dat *soms* of *regelmatig* kerkte nog *aanzienlijk* hoger hebben gelegen dan deze 63%. Daarmee wordt het verschil met het jongere cohort, dat ten tijde van de huwelijkssluiting voor 32,9% *soms* of *regelmatig* kerkte, bijzonder groot. Deze kanttekening is van belang waar het jongere cohort een positief met kerkgang samenhangende uitspraak veel minder onderschrijft dan het oudere, of een negatief hiermee samenhangende uitspraak veel meer. Het is dan aannemelijk dat afname in kerkgang deze afname respectievelijk toename in onderschrijving voor een belangrijk deel verklaart.

3.3. Het besluit te gaan trouwen en wat daaraan voorafging

Voorgeschiedenis

Gemiddeld ging in het jongere cohort aan de burgerlijke huwelijkssluiting een kleine vijf jaar relatie vooraf. Het besluit te gaan trouwen viel gemiddeld een klein jaar voor de burgerlijke huwelijkssluiting. De 85,0% die voor de burgerlijke huwelijkssluiting al samenwoonde deelde op de trouwdag gemiddeld ruim drie jaar dezelfde voordeur.

Met vier jaar relatie voor de burgerlijke huwelijkssluiting trouwde het oudere cohort iets sneller. Ook verstreek minder tijd tussen het besluit te gaan trouwen en de burgerlijke huwelijkssluiting: gemiddeld een klein half jaar. Daarbij is echter wel te bedenken dat de *burgerlijke* huwelijkssluiting voor het oudere cohort geen evident meetpunt vormt. Velen trouwden pas maanden later voor de kerk, en zijn dat als hun eigenlijke trouwdag gaan zien. Een vooruitgeschoven sobere burgerlijke huwelijkssluiting was dan weinig meer dan een administratieve zet om na de ware trouwdag over eigen woonruimte te kunnen beschikken. Verdisconteer deze omweg en de conclusie is dat beide cohorten een in duur vergelijkbare aanloop kenden. De invulling hiervan pakt in het jongere cohort echter heel anders uit dan in het oudere. Zo woonde van het laatste slechts 5% vooraf al samen.

Het besluit te gaan trouwen

Van het jongere cohort hield 26,1% het huwelijksbesluit enige tijd voor zich, van het oudere 18%. Tijdelijke geheimhouding nam dus met 45% toe.

Het besluit te gaan trouwen kan op diverse motieven teruggaan. De vragenlijst noemde er zes (ouders tussen rechte haken):

- Trouwen heeft praktische voordelen (bijv. bij een hypotheek) (58,7%) [57%]
- Wij wilden kinderen en dan is het beter te trouwen (55,2%) [76%]
- Trouwen maakt je relatie sterker (54,7%) [89%]
- Trouwen wordt, wanneer een relatie eenmaal standhoudt, gewoon vanzelfsprekend (43,5%) [83%]
- Trouwen is de norm binnen onze (religieuze) levensbeschouwing (26,3%) [84%]
- Trouwen is de wens van onze omgeving (bijv. van de ouders) (22,2%) [56%]

Een overheersend motief is bij het jongere cohort dus niet aan te wijzen. Wel is duidelijk dat *levensbeschouwing* en *omgeving* een relatief beperkte rol spelen. Overigens scoort onder de minderheid die soms of regelmatig kerkt (32,9%) het motief *levensbeschouwing* met 43,9% beduidend hoger ($N = 296$, $\chi^2 = 23.188$, $sig. = .000$).⁹

⁹ Kruistabellen kennen consequent 1 vrijheidsgraad (alle antwoorden zijn gedichotomi-

Het meest beaamde motief in het jongere cohort, *trouwen heeft praktische voordelen*, is in zoverre bijzonder dat het niet de te sluiten relatie benadrukt, haar aard en inhoud, maar de vele neveneffecten die een huwelijksluiting (veelal accidenteel) aankleven. Onder wie voor de kerk trouwt vindt dit motief minder weerklank ($N = 298$, $\chi^2 = 14.013$, $sig. = .000$).

De ouders komen met een heel andere, op het eerste oog meer principiële volgorde: relatieversterking; levensbeschouwing; vanzelfsprekend; kinderwens; praktisch voordeel; omgeving.

Het grootste verschil vertoont het motief (*religieuze*) *levensbeschouwing*. Dat speelt eind jaren negentig veel minder. Dit spoort met de dan nog alsmaar voortschrijdende secularisatie.

Voorts zet het oudere cohort veel sterker dan het jongere in op *relatieversterking*. Dit correspondeert met het verband tussen dit motief en samenwonen ($N = 284$, $\chi^2 = 12.885$, $sig. = .000$). Van het oudere cohort woonde slechts 5% voor de burgerlijke huwelijksluiting al samen. De resterende 95% kon nog het idee koesteren met de huwelijksluiting dichter tot elkaar te komen door nu samen een huis te delen. Die gedachte stond in het jongere cohort slechts 15,0% vrij. De resterende 85,0% woonde hier al samen. Ook samenhang met kerkbetrokkenheid ($N = 298$, $\chi^2 = 11.403$, $sig. = .001$) strookt met meer steun voor het motief *relatieversterking* in het oudere cohort dan in het jongere. Het laatste is immers veel onkerkelijker.¹⁰

Sterke samenhang met kerkbetrokkenheid ($N = 298$, $\chi^2 = 14.013$, $sig. = .000$) kan ook verklaren waarom het motief *praktisch voordeel* in het jongere cohort het meest speelt, en in het oudere nagenoeg het minst. Dat het jongere cohort nog niet half zo veel omgevingsdruk ervaart als het oudere hangt ($N = 294$, $\chi^2 = 9.239$, $sig. = .002$) ook al met ontkerkelijking samen.

Alle motieven overziend blijkt elk positief met kerkbetrokkenheid samenhangend motief in het jongere cohort minder steun te vinden dan in het oudere, en omgekeerd elk negatief met kerkbetrokkenheid samenhangend motief meer. Dit consistente patroon suggereert dat ontkerkelijking tekent voor een aanzienlijk deel van de waargenomen dynamiek (cf. n. 8).

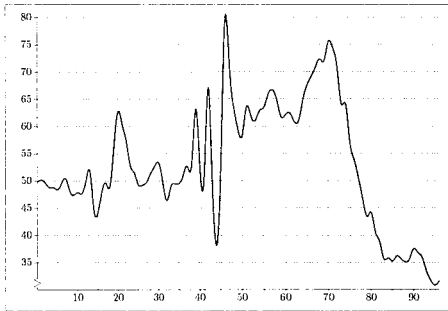
Dit mechanisme raakt ook het motief *vanzelfsprekend*. Voor de bijna halvering in steun voor dit motief dient zich bovendien nog een eenvoudigere verklaring aan: frequentie. Wie begin jaren zestig om zich heen keek zag veel

seerd). Zijnde toch altijd 1 blijft de parameter df bij χ^2 -scores verder achterwege.

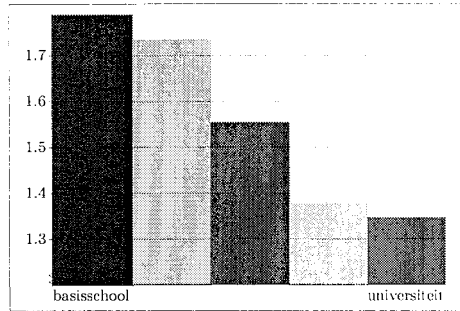
Bij $df = 1$ en de geijkte keuze voor $sig. \leq .01$ zijn χ^2 -scores een maat voor significante samenhang — de kans is klein dat de nulhypothese van onafhankelijkheid ten onrechte verworpen is — bij $\chi^2 \geq 6.635$. Hierbij staat $sig.$ voor *kritische waarde* en $\frac{cont.}{corr.}$ voor *continuïteitscorrectie*. Deze correctie is toegepast waar voor één cel de verwachte N lager is dan 5. Is de verwachte N voor twee of meer cellen lager dan 5, dan blijft die kruistabel verder buiten beschouwing, zelfs bij $\chi^2_{\frac{cont.}{corr.}} \geq 6.635$ en $sig._{\frac{cont.}{corr.}} \leq .01$.

¹⁰ Zo kerken, als gezegd, in het oudere cohort dubbel zo veel mensen *soms* of *regelmatig* als in het jongere (zie p. 110). En dat is de praktijk van 1998. In de tijd dat het oudere cohort zelf besloot te trouwen moet dit percentage nog veel hoger gelegen hebben.

meer huwelijkssluitingen dan wie dat eind jaren negentig deed. De animo voor het huwelijk is sinds 1970 scherp gedaald. Op elke 1.000 ongehuwde Nederlandse mannen van 15 en ouder trouwden er in de jaren zestig zo'n 60 tot 75 per jaar, tegen amper 32 in 1996 (CBS, zie grafiek 1).

Grafiek 1: aantal burgerlijke huwelijkssluitingen per 1.000 ongehuwde Nederlandse mannen van 15 en ouder, van 1900 t/m 1996.

Grafiek 2: “Met de huwelijkssluiting begint duidelijk een nieuwe levensfase”, uitgezet tegen het opleidingsniveau (0 = *geheel mee oneens*; 3 = *geheel mee eens*; $N = 218$, $r_s = -.174$, $sig. = .010$).

Factoranalyse werpt enig licht op latente structuren achter deze motieven.¹¹ Met meenamen van het motief *kinderwens* blijft een aanvaardbare correlatiematrix uit. Dit is duidelijk een op zich staand motief. Na eliminatie hiervan resteert een aanvaardbare correlatiematrix ($KMO = .686$), voor 62,2% herleidbaar tot twee factoren. Nu laadt echter het motief *omgeving* op beide factoren nagenoeg even sterk ($a_1 = .520$, $a_2 = .508$). Ook dit motief, het minst onderschreven, blijft dus buiten beschouwing. De variantie in de scores op de resterende vier items ($KMO = .647$) gaat voor 71,1% terug op twee factoren. Op factor 1 (45,9% verklaarde variantie) laden drie motieven (op volgorde van factorlading):

- 1 Trouwen wordt, wanneer een relatie eenmaal standhoudt, gewoon vanzelfsprekend ($a_1 = .825$)
- 2 Trouwen is de norm binnen onze (religieuze) levensbeschouwing ($a_1 = .777$)
- 3 Trouwen maakt je relatie sterker ($a_1 = .744$)

Op factor 2 (25,2% verklaarde variantie) laadt één motief:

- 1 Trouwen heeft praktische voordelen (bijv. bij een hypotheek) ($a_2 = .995$)

¹¹ Factoranalyses zijn opgevoerd indien zij voldoen aan vier klassieke criteria (*Backhaus et al.* 1996, 229, 255, 226, 206): geen variabele die, al dan niet na varimax rotatie, op elke gevonden factor lager laadt dan .50; geen variabele met $h^2 < .40$; geen factor met $E < 1$ (*Kaiser-criterium*); geen correlatiematrix met $KMO < .70$. Bovendien mag geen item in de analyse op twee of meer factoren laden met factorladingen die onderling minder dan .15 verschillen.

De factoren zijn te benoemen als *intrinsieke* en *extrinsieke drijfveer*. Het jongere cohort stemt voor 41% in met de *intrinsieke* drijfveer, het oudere voor 85%. De *intrinsieke* drijfveer voor het burgerlijk huwelijk blijkt duidelijk op haar retour.

Impact

Het jongere cohort is het overwegend (54,6%) eens met de uitspraak: *Gaan trouwen is zeer ingrijpend*. Steun hiervoor is vooral te vinden onder wie: lager opgeleid is ($N = 266$, $\chi^2 = 17.779$, $sig. = .000$); voor de kerk trouwt ($N = 293$, $\chi^2 = 14.645$, $sig. = .000$); een aanzoek doet/gedaan wordt ($N = 280$, $\chi^2 = 11.861$, $sig. = .001$); vooraf *niet* samenwoont ($N = 279$, $\chi^2 = 7.093$, $sig. = .008$); lang voor de trouwdag begint na te denken over die dag ($N = 214$, $r = .187$, $sig. = .006$). Met 82% onderschrijft het oudere cohort deze uitspraak veel meer. Deze afname hangt, zie de gevonden correlaties, samen met de opkomst van hoger onderwijs, samenwonen en kerkverlating.

Ruim de helft (55,5%) van de pasgetrouwden meent dat de huwelijksluiting een *nieuwe levensfase* inhoudt, tegen 99% van de ouders. Dat van de ouders slechts 5% vooraf samenwoonde, tegen 85,0% van de pasgetrouwden, kan dit verschil ten dele verklaren. De huwelijksluiting bracht de ouders minstens de onmiddellijke en uiterst concrete verandering van samenwonen. Bovendien trouwde van de ouders 90% 'uit huis', tegen slechts 8,4% van de pasgetrouwden. Ook de hogere scholingsgraad van de laatstgenoemden strookt, grafiek 2 toont dit duidelijk, met afname in steun voor het idee dat de huwelijksluiting een nieuwe levensfase inzet. Drie factoren lijken bepalend voor hoezeer iemand de huwelijksluiting opvat als het begin van een nieuwe levensfase: aanlooptraject (niet samenwonen, verloving), kerkbetrokkenheid (kerkgang, de bijbel lezen, parochieel betrokken) en scholing/arbeidsfeer (zonder betaald werk, lager opgeleid).

Aanlooprituelen

Aan de huwelijksluiting gaan dikwijls een of meer rituelen vooraf:

- een min of meer formeel aanzoek (49,7%) [22%]
- je verloven (22,2%) [67%]
- de ouders van de bruid om de hand van hun dochter vragen (17,8%) [27%]
- de ouders om hun zegen vragen (11,8%) [16%]

Het aanzoek blijkt het enige wijdverbreide ritueel in de aanloop naar de huwelijksluiting.¹²

Tekent zich hier nu een beduidende verschuiving af? Niet wat het ouders om hand of zegen vragen aangaat. Dit was destijds ook voor de ouders

¹² In ondertrouw gaan blijft hier buiten beschouwing. Dit is verplicht. De vraag of hiervoor gekozen was is dan ook niet aan de orde.

geenzins vanzelfsprekend. Het is weliswaar nog steeds op zijn retour, maar opzienbarend is de teruggang niet, zeker niet wanneer je bedenkt dat Nederlanders eind jaren negentig veel later trouwen dan begin jaren zestig en ook vaker uit 'gebroken' huwelijken komen. Bij verloving en aanzoek mag je daarentegen wel van een opvallende verschuiving spreken. Je verloven lag tot voor kort nog alleszins voor de hand. Het heeft in een tijdsbestek van één generatie veel terrein prijsgegeven. Het aanzoek daarentegen is in diezelfde tijdsspanne juist sterk opgekomen. Daarbij lijkt een verloving vooral in beeld te komen wanneer een huwelijksluiting op korte termijn uit beeld is. Gemiddeld valt de verloving namelijk ruim drie jaar voor de burgerlijke huwelijksluiting, tegen het aanzoek goed één jaar.

Nu is de mate waarin een ritueel voorkomt niet *coûte que coûte* maatgevend voor de dat ritueel toegekende waarde. Zo kan iemand de ouders om de hand van de bruid vragen, niet omdat hij dat op zich zo'n waardevol ritueel vindt, maar omdat hij vermoedt dat de ouders hier prijs op stellen. Daarom is bij ieder aanloopritueel de respondenten, ook zij die zelf *niet* voor zo'n ritueel kozen, gevraagd of zij dat ritueel *waardevol* achten:

- aanzoek (68,8%)
- ondertrouw (36,7%)
- verloving (22,6%)
- ouders om de hand van hun kind vragen (22,0%)

Een ritueel in de privé-sfeer lijkt hoger te scoren dan een ritueel waarin derden een prominente rol vervullen.

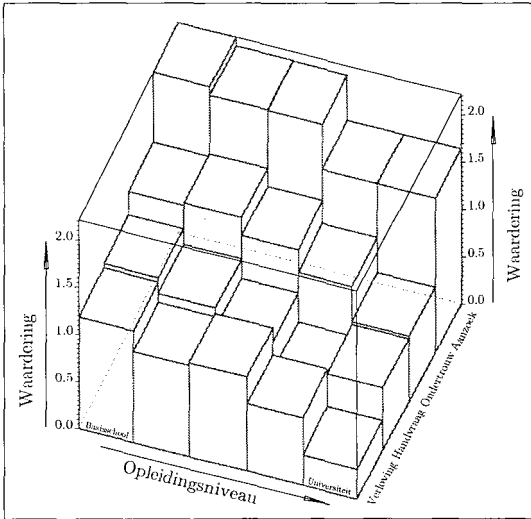
Merk op dat alle vier de aanlooprituelen zo ongeveer dezelfde verbanden vertonen. Deze variabelen zeggen waarschijnlijk weinig over specifiek het aanzoek of specifiek het in ondertrouw gaan. Wie lager opgeleid is, vooraf niet samenwoont, regelmatig kerkt, etc. hecht *in het algemeen* meer waarde aan de huwelijksluiting en wat daarmee samenhangt. Dat dit verband vervolgens consistent terug te vinden is op de diverse plekken waar het onderzoek naar *waarde* vraagt mag als een geslaagde controle dienen.

Voor deze generale waardering (over de hele linie eenzelfde oordeel) dienen zich meer aanwijzingen aan. Factoranalyse ($KMO = .741$) wijst op het bestaan van één factor verantwoordelijk voor meer dan de helft (57,9%) van de variantie in de scores op de volgende vier items:

- 1 In ondertrouw gaan vind ik waardevol ($a_1 = .798$)
- 2 Ouders om de hand van hun kind vragen vind ik waardevol ($a_1 = .794$)
- 3 Je verloven vind ik waardevol ($a_1 = .781$)
- 4 Het doen van een aanzoek vind ik waardevol ($a_1 = .662$)

Deze factor kan voorlopig gevat worden onder de noemer *aanloopritualiseringsbehoefte*. Deze behoefte lijkt samen te hangen met iemands opleidingsniveau. Al deze rituelen vertonen in hun waardering immers deze sterke

samenhang (zie grafiek 3): hoe hoger opgeleid de respondent, hoe minder waardevol hij de voorgelegde rituelen vindt. Daarbij zijn, met *sig.* = .000, alle correlaties ook nog eens nagenoeg even sterk.

Grafiek 3: Waardering per aanloopritueel, uitgezet tegen iemands opleidingsniveau (0 = geheel mee oneens; 3 = geheel mee eens; van voor naar achter): “Je verloven vind ik waardevol” ($N = 214$, $r_s = -.248$, *sig.* = .000); “Ouders om de hand van hun kind vragen vind ik waardevol” ($N = 206$, $r_s = -.258$, *sig.* = .000); “In ondertrouw gaan vind ik waardevol” ($N = 218$, $r_s = -.263$, *sig.* = .000); “Het doen van een aanzoek vind ik waardevol” ($N = 215$, $r_s = -.250$, *sig.* = .000). Opleidingsschaal: basisschool/lbo ($N = 39$); mavo/havo ($N = 34$); mbo ($N = 65$); vwo/hbo ($N = 59$); universiteit ($N = 23$).

Niet alleen komt het aanzoek het meeste voor, het raakt ook de meeste direct betrokkenen emotioneel:

- aanzoek (87,2%)
- verloving (75,4%)
- ouders om de hand van hun kind vragen (73,7%)
- in ondertrouw gaan (35,3%)

In ondertrouw gaan raakt slechts één op de drie huwendes. Eenzelfde minderheid acht in ondertrouw gaan waardevol. Had het niet gemoeten, dan hadden velen het wellicht gelaten.

Een aanzoek of verloving kun je vieren, en idem dito voor besluiten te gaan trouwen en in ondertrouw gaan. Dit gebeurt doorgaans ook:

- verloving (86,1%) [95%]
- besluit (65,4%) [47%]
- aanzoek (64,6%) [85%]
- ondertrouw (50,0%) [40%]

De these dat mensen eind jaren negentig meer dan voorheen iedere gelegenheid aangrijpen om iets te vieren vindt hier geen steun. De generatie hiervoor vierde in de aanloop naar de huwelijksluiting niet minder.

Het jongere cohort werd ook gevraagd naar het aantal waarmee het moment gevierd werd: met zijn tweetjes, of in grotere kring. Verloven vieren de meesten in grotere kring. Ook het besluit wordt nog wel in grotere kring

gevierd, maar toch al vaker met zijn tweetjes. Aanzoek en ondertrouw vieren slechts enkelen in grotere kring.

Nu dat achtereenvolgens is geïnventariseerd (1) welke motieven tot een huwelijk doen besluiten, (2) welke impact de huwelijkssluiting wordt toegevoegd en (3) welke rol rituelen spelen in de aanloop naar de huwelijkssluiting dringt zich de vraag op of zich in deze misschien een onderliggende factor aandient. Factoranalyse (KMO = .784) wijst op het bestaan van één factor verantwoordelijk voor meer dan de helft (51,9%) van de variantie. Deze factor omvat de volgende vijf items:

- 1 Met de huwelijkssluiting begint duidelijk een nieuwe levensfase ($a_1 = .764$);
- 2 In ondertrouw gaan vind ik waardevol ($a_1 = .748$)
- 3 Gaan trouwen is zeer ingrijpend ($a_1 = .698$)
- 4 Je verloven vind ik waardevol ($a_1 = .695$)
- 5 Trouwen maakt je relatie sterker ($a_1 = .692$)

Deze factor kan voorlopig gevat worden in de uitspraak: *De huwelijkssluiting is een rite de passage*. De items één, drie en vijf zijn zowel het jongere als het oudere cohort voorgelegd. Uitgaande van deze drie items stemt in het jongere cohort gemiddeld 55% met deze factor in, in het oudere cohort gemiddeld 90%. Dit betekent dat de huwelijkssluiting voor het oudere cohort duidelijker een *rite de passage* karakter heeft dan voor het jongere.

Algemene voorbereiding op de trouwdag

Is het besluit te gaan trouwen eenmaal gevallen, dan rest voor de trouwdag van alles en nog wat te regelen. Van de pasgetrouwden zag 23,8% tegen deze onderneming op: mannen (26,4%) wat meer dan vrouwen (21,2%). Dat is, gezien de grote hoeveelheid tijd en energie die doorgaans toch in dit regelen gaat zitten, relatief weinig. In het oudere cohort hikten juist de vrouwen (30%) meer tegen dit regelen aan dan de mannen (20%). Ook hier echter ziet driekwart niet op tegen de hele organisatie. Wellicht mag je daaruit afleiden dat de meesten de huwelijkssluiting toch wel dusdanig belangrijk en bevredigend vinden dat ze daar graag werk van maken. Ruim de helft (62,7%) beaamt in elk geval de stelling: *Het is leuk de ronde te maken langs bijv. zaaltjes, juweliers, bloemisten, kappers, bruidsboetieks, het gemeentehuis, huwelijksbeurzen, etc.* Hier is het verschil tussen mannen (54,2%) en vrouwen (70,9%) nog groter. Het oudere cohort onderschrijft deze stelling met 53% duidelijk minder.

Voor dit regelen van de huwelijkssluiting verlaten Nederlanders zich anno 1997 vooral op ervaringen in hun onmiddellijke omgeving en op de eigen verbeelding (het was toegestaan meerdere bronnen aan te kruisen):

- Eigen verbeelding (zelf bedacht) (81,9%) [58%]

- Zelf meegemaakte huwelijken (50,0%) [46%]
- Vrienden, bekenden (47,5%) [43%]
- Boeken, brochures, tijdschriften (37,8%) [15%]
- Bloemisten, fotografen, e.d. (32,5%) [38%]
- Huwelijksbeurzen, huwelijksshows (16,3%) [0%]
- Ambtenaren op het gemeentehuis (13,2%) [8%]
- Andere mensen die beroepshalve helpen bij het samenstellen van huwelijksluitingen (10,9%) [15%]
- Radio, televisie (9,0%) [3%]
- Internet, CD rom (3,0%)

(Mogelijke categorieën waren *veel*, *een beetje* en *geen*. Bij de telling telt, cf. n. 19, *een beetje* voor een half, en *veel* voor één.) Mogelijk moet *zelf bedacht* ook begrepen worden als het tot een eigen geheel smeden van elders opgedane ideeën. Je mag althans aannemen dat die 81,9% niet meent de trouwdag opnieuw uitgevonden te hebben.

Tot de voorbereiding op de huwelijksluiting behoort ook het kiezen van getuigen. De wet schrijft ten minste twee en ten hoogste vier getuigen voor. Doorgaans zijn die zo gekozen, afgaand op de slechts 20,3% die dit, in meer of mindere mate, *ingewikkeld* vond. Wel valt deze keuze het jongere cohort drie maal zo zwaar als het oudere, waar slechts 7% haar lastig vond. In 32,7% van de gevallen viel de keuze op louter broers en zussen. In nog eens 36,7% tekenen die voor een deel van het getuigenbestand. In 10,2% is gekozen voor louter vrienden en vriendinnen. Allerhande weinig frequente combinaties tekenen voor de resterende 20,4%. Al met al worden ouders zelden gekozen. Bij het oudere cohort is dit beeld nog geprononceerder. In 60% van de gevallen tekenen enkel broers en zussen als getuigen! In nog eens 20% minstens één broer of zus. Dit lijkt ook te duiden op een verstaan van de huwelijksluiting als een duidelijk familiegerelateerd ritueel.

Vaak blijft het niet bij het kiezen van getuigen. In het oudere cohort opteerde 29% voor één of twee ceremoniemeesters, in het jongere zelfs 53,6%. Deze bijna verdubbeling mag als ondersteuning gelden van het vermoeden dat het feestaspect bij de huwelijksluiting een steeds prominentere rol speelt. Hoe meer een feest immers wordt uitgebouwd, hoe meer behoefte bestaat aan iemand die het geheel in goede banen leidt.

3.4. Burgerlijke huwelijksluiting

Plaats

Met meer of minder moeite kun je als Nederlander je burgerlijk huwelijk tegenwoordig zo ongeveer overal ter wereld sluiten. De vragenlijst noemde elf mogelijke redenen om een andere gemeente dan Tilburg te overwegen.¹³

¹³ De vragen omtrent de plaats van de burgerlijke huwelijksluiting zijn enkel het jonge-

Hiervan bleken er maar vier echt te spelen (het was toegestaan meerdere motieven aan te kruisen):

- Daar hebben ze een mooie trouwlocatie (47,4%)
- Daar heeft de bruid lang gewoond (21,1%)
- Daar staat het ouderlijk huis van de bruid (15,8%)
- Het leek ons wel wat om in het buitenland te trouwen (15,8%)

Traditioneel legt de levensloop van de bruid bij de locatiekeuze meer gewicht in de schaal dan die van de bruidegom (de bruidegom haalt de bruid als het ware thuis op). Zo was het, en zo is het nog steeds. Vooral een mooie trouwlocatie elders doet het jongere cohort nog twijfelen over hun keuze voor Tilburg. Dit lijkt een duidelijke ondersteuning van de these dat rituelen niet ontkomen aan de breder waarneembare neiging tot esthetisering. Van alle kwaliteiten van een trouwlocatie (ligging, grootte, prijs, etc.) is het al dan niet mooi zijn klaarblijkelijk één van de belangrijkste.

Uiteindelijk koos het jongere cohort dus voor Tilburg. Waarom? De vragenlijst noemde tien mogelijke overwegingen (het was toegestaan meerdere motieven aan te kruisen):

- Daar woont de bruid (84,6%)
- Daar woont de bruidegom (83,1%)
- Daar staat het ouderlijk huis van de bruid (39,7%)
- Daar staat het ouderlijk huis van de bruidegom (39,0%)
- Daar heeft de bruidegom lang gewoond (22,8%)
- Daar heeft de bruid lang gewoond (22,1%)
- Daar hebben ze een mooie trouwlocatie (15,4%)
- Daar maakten we ooit een huwelijk mee dat ons wel aansprak (6,6%)
- Daar werkt een ambtenaar van de burgerlijke stand die ons aanspreekt (3,7%)
- Daar waren we ooit en dat sprak ons toen wel aan (0,7%)

Ritueelspecifieke overwegingen — ingaand op elementen van het ritueel die goeddeels los staan van de persoonlijke context, zoals de voorganger, diens stijl, de allure van de ruimte, etc. — blijken veel minder te spelen dan praktische danwel persoonlijk historische overwegingen. Je trouwt gewoon waar je woont. Dit zwakt de these af dat het allemaal niet ongewoon genoeg kan. Van de ritueelspecifieke overwegingen, *los van de eigen levensloop*, scoort de esthetische ook hier het hoogst.

Tilburg bood het jongere cohort keuze uit vijf trouwzalen.¹⁴ Een minder-

re cohort voorgelegd. Al deze huwelijksluitingen vonden in Tilburg plaats. Het oudere cohort kan overal getrouwd zijn. Deze ongelijkheid compliceert vergelijking met het jongere cohort. Vandaar dat het oudere cohort niet gevraagd is naar overwegingen omtrent de plaats van handeling van de burgerlijke huwelijksluiting.

¹⁴ Bij de vragen naar de trouwzalen bleven de kosteloze huwelijksluitingen buiten be-

heid van 32,6% maakte de zaal niets uit. Van de resterende 67,4% trouwde 97% ook daadwerkelijk in de zaal van voorkeur. De vragenlijst noemde acht mogelijk motieven voor deze voorkeur. Drie kwaliteiten bleken er echt toe te doen (het was toegestaan meerdere kwaliteiten aan te kruisen):

- De grootte (de andere waren te groot) (58,3%)
- De inrichting/aankleding (sfeervoller dan de andere) (31,7%)
- De grootte (de andere waren te klein) (23,3%)
- De prijs (de andere waren te duur) (19,2%)

Dat een zaal vooral niet te groot moet zijn strookt met de keuze van twee op de drie echtparen in Tilburg voor de kleinste van de vijf zalen. Dat een zaal aansprekend/sfeervol ingericht moet zijn strookt met de boven genoemde aandacht voor esthetiek. Voorkeur hebben voor een bepaalde zaal impliceert overigens nog niet dat je de zaalkeuze ook echt belangrijk vindt. Inderdaad zegt lang niet iedereen (56,8%) de zaalkeuze belangrijk te vinden. Ter vergelijking, 63,8% vindt de keuze van de maand belangrijk.

Gemiddeld zijn bij een burgerlijke huwelijksluiting dertig personen aanwezig, bij hoger opgeleiden wat meer, bij lager opgeleiden wat minder. Vandaar ook de voorkeur voor de kleinste zaal. Voor het oudere cohort komt het gemiddeld aantal aanwezigen bij de burgerlijke huwelijksluiting op twintig. Opvallend, want destijds was het gemiddelde gezin beduidend groter dan in 1997.

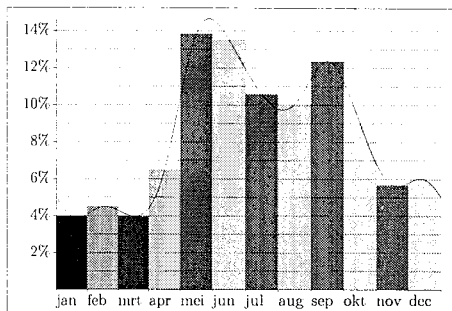
De vragenlijst noemde ook *fictieve* plaatsen. Bijna een kwart (24,1%) geeft aan in de open lucht getrouwd te zijn, had dat gekund. Daarvan had 41,2% dat zelfs gedaan indien de gemeente daarvoor het dubbele bedrag gevraagd had. Zo min als het mogelijk is buiten te trouwen, zo min is het mogelijk in een ander gebouw dan de hierboven genoemde zalen te trouwen. Daarnaast is ook weinig vraag. Slechts 7,8% had een ander gebouw gekozen, had dat gekund. Bovendien hechten de meesten van hen (63,6%) nu ook weer niet zozeer aan dat alternatieve gebouw, dat zij bereid zouden zijn geweest de gemeente daarvoor het dubbele bedrag te betalen.¹⁵

Tijd in het jaar

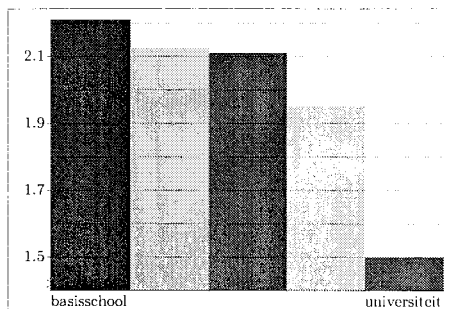
Grafiek 4 toont de spreiding van burgerlijke huwelijksluitingen over het jaar. Mei, juni en september zijn het gewildst. In seizoenen luidt de volgorde: lente, zomer, herfst, winter. Zij is niet willekeurig: twee op de drie echtparen (63,8%) vinden het *belangrijk* te trouwen in de maand waarin ze trouwen. Wat doet mensen zo sterk hechten aan een maand of seizoen? Vier motieven springen eruit (meerdere motieven aankruisen was toegestaan):

.....
 schouwing. Hier kan van overwegingen voor een keuze immers geen sprake zijn.

¹⁵ Deze uitkomsten zeggen wellicht minder over hoeveel noten echtparen heden ten dage op hun zang hebben dan over het zalenaanbod van Tilburg. In een gemeente met minder mooie trouwlocaties zouden deze cijfers heel anders kunnen uitpakken.

Grafiek 4: alle 954 in 1997 te Tilburg gesloten burgerlijke huwelijken, naar maand.

Grafiek 5: "Ik vond de kerkelijke huwelijksviering plechtig", naar opleidingsniveau (0 = geheel mee oneens; 3 = geheel mee eens; $N = 103$, $r_s = -.268$, $sig. = .006$).

- De staat van de natuur (kleur, geur, etc.) (55,4%)
- Het vermoedelijke weer (55,4%)
- De nabijheid van vakantiedagen (19,6%)
- De nabijheid van een feest als kerstmis of bevrijdingsdag (14,3%)

Daarbij komt *nabij* vakantie-/feestdagen in de praktijk altijd neer op *vlak vóór* vakantie-/feestdagen. Anders had januari, nabij kerst en oudjaar, ook hoog moeten scoren. Het weer-motief staat, naast zonnig en droog, voor warm, maar niet te. Anders hadden juli en augustus (kans op hitte) meer moeten trekken. Mogelijk hadden zij op grond van hun vermoedelijke temperatuur ook wel hoger gescoord, ware het niet dat een feest in juli of augustus minder gasten trekt vanwege de vakantietrek. Overigens scoren zij met plaats vier en vijf geenszins laag. Echt laag scoren eigenlijk enkel januari, februari, maart. Hier kan naast het weinig geschikte weer en de kale natuur ook feestmoede spelen. Zo kort na december is de behoefte aan feest wellicht niet zo groot.

Op dagen direct voor een feestdag heerst waar mogelijk topdrukte rond het stadhuis. Zo begint de mei-hausse al op 29 april. De dag daarop is het koninginnedag, en dus vrij. Vergelijkbaar is de dag voor hemelvaart. Dat is per definitie een woensdag, maar kosteloos trouwen om 14:00 uur is er die dag niet bij. Met 18 huwelijkssluitingen liep het ook die dag storm. De kosteloze huwelijkssluiting was naar 9:00 uur verschoven. Tot slot viel Goede Vrijdag op. Twee echtparen zagen hierin kennelijk geen bezwaar voor een huwelijkssluiting. De gemeente zag dat evenmin. (Dodenherdenking viel in 1997 op een zondag, dus dat 'probleem' speelde niet.)¹⁶

Het oudere cohort beziet de tijd in het jaar anders, vooral zakelijker dan het jongere. Indachtig inmiddels opgeheven voordelen in de sfeer van belasting en huisvesting huwt ruim eenderde in het laatste kwartaal, tegen

¹⁶ Twee echtparen in het jongere cohort gaven aan een combinatie met carnaval op het oog te hebben gehad. Hun wens bleef onvervuld; dan trouwen is niet mogelijk.

eenvijfde in het jongere cohort. Hier blijkt de invloed van zakelijke prikkels.

Dag in de week

Dit beeld van trouwen pal voor een vrije dag keert terug bij de keuze voor de dag in de week: vrijdag is de dag bij uitstek voor een huwelijksluiting. Zo schreef één echtpaar: *Wij vinden vrijdag een echte trouwdag*. Van de andere kant doet juist deze traditionele populariteit van de vrijdag een enkeling naar een andere dag uitwijken. Zo motiveerden meerderen hun keuze voor de donderdag met: *Lekker rustig*. De woensdag moet het, behalve die voor hemelvaart, vooral hebben van de kosteloze huwelijksluiting. De zaterdag heeft nog niet die traditie als de vrijdag, maar komt wel op, hoge kosten ten spijt. Ook hier lonkt de vrije dag eropvolgend. Bovendien heeft zaterdag het voordeel dat gasten geen vrije dag hoeven op te nemen.¹⁷

Uiteindelijk motiveerde 49,6% de dagkeuze met: op of na die dag hebben de meesten vrij. Nog eens 31,3% voerde de dagkeuze terug op een persoonlijk belangrijke datum. Meestal is dat de dag waarop de echtelieden elkaar hebben leren kennen of elkaar hun liefde hebben bekend. Verjaardagen of de dag van het aanzoek komen echter ook voor.

Fictieve tijdstippen

De literatuur stelt dat het velen niet gek genoeg kan. De praktijk toont het tegendeel:

Het kon niet, maar als het had gekund waren wij:

- op een zon- of feestdag getrouwd (9,9%)
- 's avonds getrouwd (7,2%)
- 's nachts getrouwd (3,3%)

De relatief substantiële belangstelling voor een zon- of feestdag misleidt. Hier spreken vrijwel uitsluitend echtparen die graag op een persoonlijk belangrijke datum hadden willen trouwen (de dag van hun ontmoeting bijvoorbeeld, of van het aanzoek) en dat niet konden nu deze dag uitgerekend op een zon- of feestdag viel. En wat de avond en de nacht aangaat, de realiteit is dat mensen een trouwdag willen. Dan rest je niets anders dan een huwelijksluiting overdag, en dan nog bij voorkeur niet al te laat. Die enkeling die aangeeft zich wel in de avond- en nachtstelling te kunnen verplaatsen doet dit dan ook nog niet eens met volle overtuiging. Dat wil zeggen, allen laten het idee van een huwelijksluiting 's avonds of 's nachts varen zou de gemeente hiervoor het dubbele bedrag rekenen.

¹⁷ De opmars van de dure zaterdag geeft voeding aan de gedachte dat kosten minder en minder een rol spelen. Hiervoor spreekt ook de toegenomen voorkeur voor de vrijdag en de maanden mei en juni. Zaaltsjes, rijtuigen en dergelijke zijn die dag en die maanden stevast duurder. Ook de trouwdag ontkomt niet aan de markt en de wet van vraag en aanbod. Toch blijven mei, juni en de vrijdag in trek. Wie hiervoor opteert schrikt kennelijk niet terug voor hoge prijzen.

Nochtans is het niet uit te sluiten dat dergelijke ongebruikelijke ensceneringen in opkomst zijn, hoe aarzelend ook. Heel het oudere cohort telt namelijk maar één iemand die het met deze drie stellingen eens is. De buitenissige opzet lijkt dus wel terrein te winnen, zij het uiterst traag.

De aanbodzijde

In het oudere cohort was 36% een voorgesprek met de ambtenaar van de burgerlijke stand aangeboden, in het jongere 70,4%. Hieruit spreekt tegenomen inzet bij de gemeente. Van het oudere cohort ging 56% op dit aanbod in, van het jongere 60,4%. Zij betitelen dit gesprek praktisch unaniem als *prettig* (89% respectievelijk 96,1%). Wie in het jongere cohort een voorgesprek had, meent bovendien voor 65,6% dat zonder dit gesprek de burgerlijke plechtigheid anders verlopen zou zijn. Als effecten noemen zij (instemmen met meerdere effecten was toegestaan):

- Dit voorgesprek stelde de ambtenaar van de burgerlijke stand in staat een meer persoonlijk praatje te houden tijdens de huwelijkssluiting (59,0%)
- Dit voorgesprek deed mij meer uitzien naar de burgerlijke huwelijkssluiting (43,0%)
- Dit voorgesprek bracht ons op nieuwe ideeën (32,8%)
- Dit voorgesprek maakte dat ik minder nerveus was (31,1%)
- Dit voorgesprek deed ons van eerdere voornemens afzien (6,6%)

Een minderheid (41,7%) van het jongere cohort, tegen 32% van het oudere, beaamt de stelling: *De gemeente maakt veel werk van de burgerlijke huwelijkssluiting*. Hetzelfde blijkt uit de stelling: *De gemeente geeft te weinig ruimte voor een eigen invulling van de burgerlijke huwelijkssluiting*. Deelde in het oudere cohort nog 46% deze kritiek, in het jongere cohort slonk dit tot 37,8%. De gemeente maakt eind jaren negentig meer werk van de huwelijkssluiting en geeft individueel initiatief meer ruimte dan begin jaren zestig. Nochtans resteert nog steeds ruimte voor verbetering. Bij dit oordeel van de echtparen is te bedenken dat die echtparen zelf (zie p. 117) in meerderheid graag werk van de huwelijkssluiting maken.

Beleving en waardering van de burgerlijke huwelijkssluiting

Het burgerlijk ritueel werd beleefd als (ouders tussen rechte haken):

- traditioneel (71,8%) [81%]
- plechtig (67,6%) [48%]
- zakelijk (37,1%) [55%]
- uitbundig (21,4%) [6%]

Traditioneel was en blijft de meest gedeelde evaluatie. Wel boette ze aan dominantie in, conform de notie van pluriformisering, die immers wil dat echtparen het vaste aanbod verlaten voor verhoopt unieke varianten. Verder

werden burgerlijke huwelijkssluitingen, in de beleving van de echtparen zelf, plechtiger en minder zakelijk. Dit strookt met de idee van liturgisering.

De toename van de beleving van de burgerlijke huwelijkssluiting als *uitbundig* spoot met de these dat het feestaspect bij de huwelijkssluiting een steeds prominentere rol speelt. Zoals te verwachten viel impliceert toename in uitbundigheid afname in zakelijkheid. Deze twee kwaliteiten sluiten elkaar immers, tot op zekere hoogte, wederzijds uit.

Pakte de burgerlijke huwelijkssluiting nu ook uit als verwacht? Veelal (78,8%) wel ja. Wellicht ontlopen ervaring en verwachting elkaar bovenal op het punt van *zakelijkheid*. Vooral wie het besluit tot trouwen terugvoert op overwegend praktische motieven (een meerderheid van 58,7%) staat zelf te kijken van de mate waarin dit ritueel de inherente zakelijkheid ontsteeg.

Het jongere cohort waardeert de burgerlijke huwelijkssluiting gematigd positief, zeker afgezet tegen (tussen rechte haken) het oudere cohort:

- De burgerlijke huwelijkssluiting is een van de hoogtepunten van de dag (69,1%) [50%]
- De burgerlijke huwelijkssluiting is het belangrijkste moment van de dag (53,4%) [33%]
- De burgerlijke huwelijkssluiting is een 'verplicht nummer' (48,0%) [56%]

Voor een grotere waardering spreken vooral de meer beaamde stelling dat de burgerlijke huwelijkssluiting een van de hoogtepunten van de dag is, en de minder beaamde stelling dat de burgerlijke huwelijkssluiting een 'verplicht nummer' is.¹⁸

Dat het oudere cohort de burgerlijke huwelijkssluiting gevoelig lager waardeert dan het jongere is wel te verklaren. In het oudere cohort kende maar liefst 92% van de burgerlijke huwelijkssluitingen een kerkelijk vervolg, in het jongere slechts 41,2%. Voor het jongere cohort was de burgerlijke huwelijkssluiting dus vaak het *enige* officiële moment op de dag. Zo niet voor de ouders. Die hadden, zeker waar kerk en stadhuis op onderscheiden dagen vielen, alle gelegenheid voor een standpunt als: pas na de kerk waren we echt getrouwd. Een tweede verklaring voor de lagere waardering van het burgerlijk ritueel in het oudere cohort kan schuilen in de geringe ruimte voor eigen inbreng. Zoals gezegd meende in het oudere cohort bijna de helft (46%) dat de gemeente hun te weinig ruimte bood voor eigen inbreng. In het jongere cohort was 'slechts' 37,8% deze mening toegedaan. Aangenomen dat echtparen ruimte voor eigen inbreng appreciëren impliceert dit welhaast een lagere waardering in het oudere cohort. Voorts vond van het oudere cohort

¹⁸ De meer onderschreven stelling, dat de burgerlijke huwelijkssluiting het belangrijkste moment van de dag is, impliceert nog geen hogere waardering. Het kan immers zijn dat de burgerlijke huwelijkssluiting in waardering daalt, maar andere momenten nog meer. Dan komt het burgerlijk ritueel als belangrijkste moment van de dag uit de bus, ofschoon in appreciatie gedaald.

slechts 32% dat de gemeente veel werk maakte van de huwelijksluiting, tegen 41,7% van het jongere. Dat meer dan de helft van het oudere cohort (55%) de huwelijksluiting als *zakelijk* beleefd heeft, tegen 'slechts' 37,1% van het jongere, verklaart wellicht ook deels de gestegen waardering bij de jongeren, aangenomen dat *zakelijk* geen bij uitstek positieve waardering is. Tot slot kende het oudere cohort met 20% twee keer zo veel kosteloze huwelijksluitingen en twee keer zo weinig voorgesprekken, die bovendien nog eens minder unaniem als *prettig* geduid werden. Al met al verbaast het dus niet dat de waardering voor de burgerlijke huwelijksluiting de laatste decennia is toegenomen.

Emotionele onderdelen

De respondenten werd wat het burgerlijk ritueel aangaat tot slot gevraagd bij ieder onderdeel aan te geven hoezeer het hen emotioneel raakte: niet, een beetje of veel.¹⁹ Dat levert deze rangorde (beiden – bruid – bruidegom):

- Het uitspreken van de jawoorden (73,6% – 76,8% – 70,3%)
- Het wisselen van de ringen (66,9% – 74,1% – 59,1%)
- Het ritueel in zijn geheel (54,0% – 58,3% – 49,6%)
- Het ondertekenen van de akte (41,6% – 43,5% – 39,7%)
- De toespraak van de ambtenaar (37,5% – 39,0% – 36,0%)
- Het ontvangen van het trouwboekje (33,1% – 36,5% – 29,6%)
- Het welkomstwoord (22,7% – 25,6% – 19,8%)

Hoe beslissender de handeling, hoe meer deze de huwendes emotioneel raakt. En ook, hoe meer de huwendes zelf in de handeling betrokken zijn, hoe meer die handeling hen beroert. Over de volle breedte van het ritueel scoort bovendien de bruid duidelijk hoger dan de bruidegom. De burgerlijke huwelijksluiting doet haar blijkbaar meer dan hem.

De ouders is zo'n gedetailleerde lijst niet voorgelegd, daar het niet aanemelijk lijkt dat zij deze na zo veel jaar nog betrouwbaar kunnen invullen. Wel is hun de stelling voorgelegd: de burgerlijke huwelijksluiting raakte mij op enig moment emotioneel. Hiermee was 45% het eens. Zoals de lagere waardering al deed vermoeden raakte de burgerlijke huwelijksluiting het oudere cohort minder dan het jongere.

Geen kerkelijke huwelijksviering

Als gezegd, zag in het jongere cohort 58,8% van de echtparen af van een kerkelijke huwelijksviering. Hiervan speelde 14,8% nog wel met de gedachte aan een kerkelijk ritueel, alvorens te besluiten het bij een burgerlijk ritueel

¹⁹ Bij de verwerking telt *een beetje* voor een half, en *veel* voor een heel. Dus als de ringwisseling 54,0% van de bruiden emotioneel *veel* raakte en nog eens 40,2% van de bruiden *een beetje*, dan komt dit onderdeel voor de bruiden op 74,1%. Dezelfde berekening is ook voor de bruidegommen uitgevoerd, en ook voor beiden.

te laten. De rest (50,1%) twijfelde niet en ging direct aan een kerkelijke huwelijksviering voorbij. Daarvoor voerden zij, zowel als de twijfelaars, zes redenen aan:

- Wij geloven geen van beiden in een God/hogere werkelijkheid (29,3%)
- Eén van ons gelooft niet in een God/hogere werkelijkheid (21,3%)
- Minstens één van ons was eerder voor de kerk getrouwd en mag nu niet nogmaals voor de kerk trouwen (20,0%)
- Wij geloven wel in een God, maar minstens één van ons wil zich niet met een bepaald kerkgenootschap associëren en wij wilden niet zelf een religieus ritueel ontwerpen (12,0%)
- Wij behoren (van huis uit) tot verschillende religieuze tradities en dat werd ingewikkeld (9,4%)
- Wij geloven wel, maar zijn niet kerkgaand (9,0%)

Voor wie geen kerkelijke huwelijksviering had, hield de vragenlijst hier op. De rest ging door naar het deel gewijd aan de kerkelijke huwelijksviering.

3.5. Kerkelijke huwelijksviering

Een kerkelijk vervolg kennen 63 van de 153 burgerlijke huwelijksluitingen (41,2%). Met 4 half-ingevulde formulieren (cf. p. 109) telt het jongere cohort in dit deel (par. 3.5) dan 122 personen. Het cohort is wat anders samengesteld dan het cohort in het vorige deel. Zo is wie voor de kerk trouwt ($N = 122$, $\bar{l}_i = 28,7$) gemiddeld jonger dan wie dat niet doet ($N = 174$, $\bar{l}_i = 32,5$). Dit onder meer omdat bij oudere bruidsparen relatief vaak sprake is van hertrouwen na scheiding. De katholieke kerk sluit een huwelijksviering dan doorgaans uit.

Met 12 half-ingevulde formulieren bij 57 kerkelijke huwelijksvieringen telt de oudere responsgroep verder 102 zielen, op een burgerlijk totaal van 103. Het oudere cohort in dit deel verschilt dus niet van dat in het vorige.

Plaats

Bij de overgrote meerderheid (88%) vindt ook de huwelijks*viering* in Tilburg plaats. Van alle overwegingen waarop keuze van de kerkruimte teruggaat springt enkel het sfeermotief eruit (meerdere motieven aankruisen was toegestaan; ouders tussen rechte haken):

- Deze kerk spreekt ons aan, omdat zij sfeervol/intiem is (62%) [8%]
- In/vanuit deze kerk zijn vrienden/familieleden getrouwd/begraven (23%) [37%]
- In deze kerk maakten we ooit een huwelijksviering mee die ons wel aansprak (21%) [13%]
- In deze kerk werkt/werkte de voorganger van onze voorkeur (13%) [12%]
- Naar deze kerk gingen/gaan ze bij de bruid thuis (12%) [85%]

- * Naar deze kerk ging/gaat de bruid de laatste jaren (12%) [42%]
- * Naar deze kerk gingen/gaan ze bij de bruidegom thuis (10%) [19%]
- * Naar deze kerk ging/gaat de bruidegom de laatste jaren (7%) [13%]
- * In deze kerk maakten we ooit een liturgieviering mee die ons wel aansprak (7%) [6%]

Het verschil tussen het oudere en het jongere cohort is groot. Sfeervolheid/intimiteit, veruit het belangrijkste motief in het jongere cohort (62%), speelt nauwelijks in het oudere (8%). Omgekeerd speelt de 'thuiskerk' van de bruid, in het oudere cohort het allesoverheersende motief (85%), nauwelijks in het jongere (12%). Meer dan een vertrouwde plek zoekt het jongere cohort een stemmig decor.

Van het jongere cohort laat 44% de inrichting van de ruimte veranderen (bloemen, linten, extra stoelen, rode loper, etc.), tegen 36% van het oudere. Toch is hieruit niet te concluderen dat het jongere cohort de inrichting van de ruimte meer waarde toedicht dan het oudere. In dit deel van de vragenlijst keert steeds terug dat de meeste ouders nog trouwden in een tijd dat de wil van de priester wet was. Zo ook hier. Ettelijke ouders geven aan dat ze de ruimte wel hadden willen veranderen, maar dat hun wensen er toentertijd niet toe deden. De waardering van de kerkruimte spoort hiermee: praktisch heel de jongere generatie (97%) vond de kerkruimte ten tijde van hun huwelijksviering *mooi*, tegen 78% van de oudere. Van de jongere generatie vond 92% de inrichting van de kerkruimte *belangrijk*, tegen 64% van de oudere. Van het jongere cohort had 15% *buiten* willen trouwen (in de open lucht), had dat gekund, tegen 6% van het oudere.

Bij de huwelijksvieringen zijn in het jongere cohort gemiddeld een kleine zestig personen aanwezig, in het oudere ruim veertig. Deze verhouding van 2 : 3 doet zich ook voor bij de burgerlijke huwelijksluiting. De kerkelijke huwelijksluiting trekt in beide cohorten gemiddeld twee maal zo veel deelnemers als de burgerlijke.

Tijd

Ook inzake tijd verschillen beide cohorten aanzienlijk. In het jongere cohort huwt praktisch iedereen (95%) op één en dezelfde dag voor wet en kerk. In het oudere cohort doet dit amper de helft (57%). Dit bevestigt de indruk van de moderne trouwdag als de grote dag waarop alles maximaal samenkomt. Overigens geven diverse echtparen in het oudere cohort aan, maar alvast eerder, zonder enige omhaal, voor de wet getrouwd te zijn om zodoende in aanmerking te komen voor woonruimte of belastingvoordeel. Zij zien dit als een puur administratieve stap. De *eigenlijke* trouwdag is voor hen de dag van de kerkelijke huwelijksluiting.

Van het *oudere* cohort trouwt dus 43% op een andere dag voor de wet dan voor de kerk. Beide rituelen hadden dan ook hun eigen topdagen. Daarbij

valt vooral de dinsdag op. Die telde dubbel zo veel kerkelijke als burgerlijke rituelen. In sommige parochies was dinsdag de voorgeschreven trouwdag. Omgekeerd telden maandag en vrijdag meer burgerlijke dan kerkelijke rituelen. In veel gemeenten is maandag de dag van kosteloze huwelijkssluiting. In het oudere cohort trouwt één op de vijf paren kosteloos.

Aangaande de plaats op de dag is eveneens veel veranderd:

- voormiddag (van 12:30 tot 15:30) (45%) [32%]
- namiddag (van 15:30 tot 18:30) (33%) [2%]
- ochtend (van 9:30 tot 12:30) (22%) [66%]

's Ochtends trouwen was de norm, soms zelfs de enige optie, maar is dat niet langer. Gevraagd naar waarom zij de ochtend kozen, noemen in het jongere cohort drie van de vier in de ochtend voor de kerk getrouwde echtparen opnieuw de wens van een lange dag. Niemand trouwde 's avonds, hoewel dit in menig parochie wel kan. Niemand ook is het eens met de stelling: *Bij onze kerk kon het niet, maar als het had gekund waren wij 's nachts getrouwd*. In het oudere cohort onderschrijft één echtpaar deze stelling.

Voorbereiding op de kerkelijke huwelijksviering

Voor de kerk treden grosso modo dezelfde getuigen op als voor de wet: vooral broers en zussen, en, iets minder vaak, vrienden en vriendinnen (zie hiervoor verder p. 118).

In geen parochie kun je nog trouwen zonder voorgesprek met de dienstdoende voorganger. De meeste echtparen (46%) hebben drie of meer gesprekken ter voorbereiding op de huwelijksviering, ofschoon met 40% ook twee gesprekken veel voorkomt. Het oudere cohort had minder voorbereidingsgesprekken: één (49%), twee (36%) of meer. Echtpaar en voorganger investeren in deze gesprekken gemiddeld zo'n drie-en-een-half uur:

- Langer dan vier uur (36%)
- Ongeveer een uur (19%)
- Ongeveer twee uur (15%)
- Ongeveer drie uur (14%)
- Ongeveer vier uur (14%)
- Een half uur of korter (2%)

Slechts één iemand in het jongere cohort acht deze voorbereiding te kort.²⁰ Wat komt in die gesprekken zoal aan bod?

- Het maken van het boekje (85%)

²⁰ Dat de organisatie van de huwelijksviering meer tijd is gaan vergen is niet zo vreemd. In opzet en uitvoering is een huwelijksliturgie lang niet meer zo uniform als voorheen. Meer ruimte voor eigen keuzes impliceert meer tijd voor preparaties. Hierin verschilt een *huwelijksliturgie* overigens niet van andere vormen van liturgie. Over de hele linie is uniformiteit geweken voor creativiteit.

- De keuze van de liederen/muziek (78%)
- De keuze van de lezingen (72%)
- De keuze van de gebeden (69%)
- Onze geschiedenis (69%)
- De eigenlijke huwelijksluiting (67%)
- De inhoud van de toespraak/preek (59%)
- De rolverdeling (40%)
- De keuze van de symbolen (24%)
- De inrichting van de ruimte (22%)

Rolverdeling, symbolen en ruimte daargelaten passeert doorgaans dus heel de liturgie de revue. Dit versterkt het beeld van een grondige preparatie.

Deze voorgesprekken met de voorganger van dienst zijn tegenwoordig verplicht. Dat laat uitdrukkelijk ruimte voor een negatieve evaluatie. Toch blijft die praktisch geheel uit. Vrijwel iedereen (91%) noemt de gesprekken *prettig*. Met 60% dacht het oudere cohort daar toch anders over. Ook dit hangt mogelijk daarmee samen dat destijds, veel meer dan nu, de wil van de priester nog wet was. Wat zijn de effecten van deze gesprekken (het was toegestaan met meerdere effecten in te stemmen)?

- Deze voorbereiding stelde de voorganger in staat een meer persoonlijke toespraak te houden (88%)
- Deze voorbereiding deed mij meer uitzien naar de huwelijksviering (72%)
- Zonder dit voorgesprek was de huwelijksviering anders verlopen (72%)
- Deze voorbereiding maakte dat ik meer van de viering begreep (51%)
- Deze voorbereiding bracht ons op nieuwe ideeën (50%)
- Deze voorbereiding maakte dat ik minder nerveus was (48%)
- Deze voorbereiding deed ons van eerdere voornemens afzien (19%)

Conclusie: de respondenten menen dat het loont veel tijd in deze voorbereidingsgesprekken te steken. Uiteindelijk was dan ook slechts 7% het eens met de stelling: *Al met al was onze voorbereiding op de huwelijksviering toch wat pover*. In het oudere cohort steunde nog 48% deze stelling. Daar meende ook slechts de helft dat deze voorbereidingsgesprekken de huwelijksviering duidelijk ten goede waren gekomen. Het jongere cohort heeft dus niet enkel *meer* gesprekken, het waardeert deze ook hoger.

Het jongere cohort begon de organisatie bijtijds:

- Zes tot drie maanden ervoor (48%)
- Drie maanden tot een maand ervoor (28%)
- Langer dan zes maanden ervoor (19%)
- Een maand tot twee weken ervoor (5%)

De voorganger, ten slotte, krijgt ook een positieve beoordeling. Volgens 77% maakt hij of zij veel werk van de voorbereiding op de huwelijksviering.

Slechts 9% meent dat hij of zij te weinig ruimte laat voor een eigen invulling van de viering. In het oudere cohort liggen deze percentages op 55% respectievelijk 42%. Het jongere cohort is dus veel contentter met de inzet en de opstelling van de voorganger.

Beleving en waardering van de kerkelijke huwelijksviering

De kerkelijke huwelijksviering wordt beleefd als:

- plechtig (88%) [91%]
- uitbundig (64%) [17%]
- traditioneel (64%) [85%]
- zakelijk (2%) [20%]

Met de jaren hebben *traditioneel* en *zakelijk* aan waardering ingeboet en heeft *uitbundig* aan waardering gewonnen. Dit versterkt het vermoeden dat het feestaspect bij de huwelijksluiting een steeds prominentere rol speelt. De afname van de component *traditioneel*, weliswaar minder opvallend, onderbouwt de notie van pluriformisering (althans indien de respondenten *traditioneel* duiden in de trant van “conform de Romeinse orde van dienst”). Gezien deze grote verschillen valt het des te meer op dat beide cohorten de viering verder bovenal als *plechtig* beleefd hebben, en nog wel beide in gelijke mate. Dit was en bleef de dominante ervaring, vooral onder lager opgeleiden.

In grote meerderheid (68,9%), maar minder dan het oudere (86%), onderschrijft het jongere cohort de uitspraak: *De kerkelijke huwelijksviering is voor mij belangrijker dan de burgerlijke huwelijksluiting*. Dit impliceert nog niet dat kerkelijk gehuwden het burgerlijke ritueel als bijkomstig afdoen. Slechts 10% van het oudere en 32,5% van het jongere cohort stemt in met de uitspraak: *Het kon niet, maar als het had gekund had ik de burgerlijke huwelijksluiting achterwege gelaten*.

Emotionele onderdelen

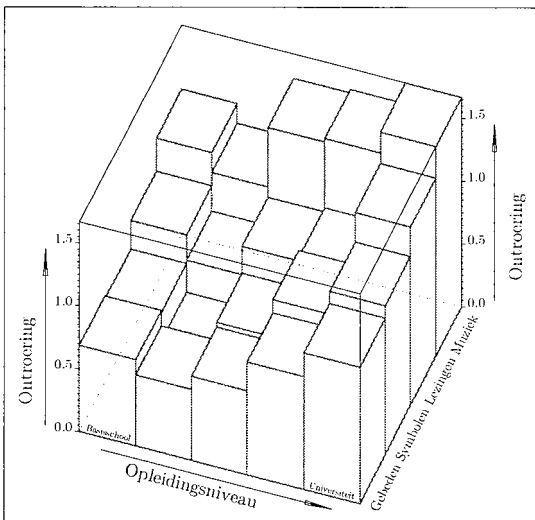
Meer in detail kijkend blijkt de emotieboog van de viering tamelijk grillig; aangrijpende momenten en momenten die weinig indruk maken wisselen elkaar af. Dat levert de volgende rangorde (beiden – bruid – bruidegom, cf. n. 19 op p. 125):

- Het uitspreken van de jawoorden (81% – 82% – 79%)
- De huwelijksviering in zijn geheel (77% – 79% – 74%)
- Het wisselen van de ringen (76% – 81% – 72%)
- De liederen/muziek (68% – 72% – 65%)
- Het ontvangen van de zegen (55% – 59% – 51%)
- De lezingen (48% – 50% – 45%)
- Het ontvangen van de trouwkaars (44% – 52% – 37%)
- De gebeden (39% – 43% – 34%)

- De symbolen (39% - 45% - 34%)
- Het ontvangen van de trouwbijbel (28% - 29% - 28%)

Deze rangorde suggereert het beginsel: hoe actiever bruid en bruidegom bij het onderdeel betrokken zijn, hoe meer het hen emotioneel aangrijpt. Bedenk daarbij dat het volk, en dus ook het bruidspaar, in huwelijksvieringen veelal (mee-)zingt. Voorts grijpen onderdelen emotioneel meer aan naarmate zij in de voorbereiding meer aandacht krijgen.

Ook bij de kerkelijke huwelijksviering scoort de bruid over de volle breedte hoger dan de bruidegom. Het verschil tussen beiden is hier echter duidelijk minder groot dan bij de burgerlijke ceremonie. Voor beiden geldt bovendien dat het kerkelijk ritueel hen meer aangrijpt dan het burgerlijk. Zo raakt *het ritueel in zijn geheel* bij de burgerlijke huwelijksluiting 54%, tegen 77% bij de kerkelijke huwelijksviering. Verder raakt menig onderdeel hoger opgeleiden meer dan lager opgeleiden. Grafiek 6 toont dit voor vier componenten: hoe hoger opgeleid de respondent, hoe meer de voorgelegde onderdelen hem emotioneel raken.

Grafiek 6: Mate waarin een onderdeel de respondent emotioneel raakte, uitgezet tegen diens opleidingsniveau (0 = niet; 1 = een beetje; 2 = zeer; van voor naar achter): Gebeden ($N = 102$, $r_s = .200$, $sig. = .044$); Symbolen ($N = 88$, $r_s = .256$, $sig. = .016$); Lezingen ($N = 102$, $r_s = .206$, $sig. = .038$); Liederen/muziek ($N = 103$, $r_s = .243$, $sig. = .013$). Opleidingschaal: basisschool/lbo ($N = 19$); mavo/havo ($N = 16$); mbo ($N = 37$); vwo/hbo ($N = 20$); universiteit ($N = 12$). Respondenten met een kerkelijke huwelijksviering.

In plaats van zo'n gedetailleerde lijst is het oudere cohort één stelling voorgehouden: *De kerkelijke huwelijksviering raakte mij op enig moment emotioneel*. Daarmee stemt 84% in (88% van de vrouwen, 80% van de mannen). Het lijkt erop dat de kerkelijke huwelijksviering beide cohorten in ongeveer gelijke mate raakt.

Tijdens de huwelijksviering voelt 29% Gods aanwezigheid. Dat percentage ligt beduidend lager dan de 44% in het oudere cohort. De notie dat de huwelijksviering het huwelijk sterker maakt, wordt door 61% onderschreven. Hier is het verschil met het oudere cohort, dat deze stelling voor 68% onderschrijft, veel minder groot.

4. Besluit

Het doel van deze bijdrage was zoals in de inleiding verwoord: het in kaart brengen van (1) vormgeving en beleving van de (Tilburgse) huwelijksluiting op het eind van de jaren negentig, en (2) relevante verschuivingen die in deze zijn opgetreden gedurende de laatste pakweg dertig jaar. Dit besluit richt zich vooral op kwestie twee. Wat zijn de opvallendste verschillen tussen het oudere en het jongere cohort?

De eerste te constateren beweging is een verschuiving van de huwelijksluiting van een *rite de passage* (rituele ondersteuning bij en markering van het ingaan van een geheel nieuwe levensfase) naar een *rite de confirmation* (bevestiging en bestendiging van een al deels opgebouwde 'wij-wereld'). Om te beginnen is duidelijk dat nu nauwelijks nog sprake is van een sociale overgang: 85% van de jongeren woont al samen voor het huwelijk, tegen slechts 5% van de ouderen. Hierbij sluit aan dat de verloving (zowel in frequentie als waardering) op haar retour is. Deze vermindering van sociale overgang komt ook tot uitdrukking in het gegeven dat voor 99% van de ouderen 'met het huwelijk een nieuwe levensfase begint', terwijl dit nog maar voor 55% van de jongeren geldt. Ook een overgang van meer emotionele aard is minder aan de orde. Gaan trouwen is voor 82% van de ouderen nog zeer ingrijpend, tegenover 55% bij de jongeren. 'Trouwen maakt je relatie sterker', daar stemmen 89% van de ouderen mee in en maar 55% van de jongeren. Toch moet hierbij aangetekend dat bijna de helft van de jongeren trouwen dus nog steeds *rite de passage*-aspecten toedicht. Dit geldt met name voor lager opgeleiden en kerkbetrokkenen. Deze verschuiving betekent ook dat de maatschappelijke normering van het huwelijk aan betekenis inboet. Er is sprake van de-institutionalisering.

Parallel aan deze de-institutionalisering loopt ten tweede de de-sacralisering van het huwelijk. Bovenindividuele religieuze betekenisverlening aan het huwelijk neemt gestaag af. Zo kende het oudere cohort in 98% van de gevallen een kerkelijke huwelijksviering. Dat is in het jongere cohort teruggelopen tot 41%. Verder daalde de instemming met het motief 'trouwen is de norm binnen onze (religieuze) levensbeschouwing' van 84% naar 26%.

Dit betekent ten derde dat het burgerlijk huwelijk voor velen opschuift van een noodzakelijke voorwaarde om kerkelijk te kunnen huwen, naar het ritueel dat de huwelijksluiting draagt. Dit komt tot uitdrukking in beleving en waardering van het burgerlijk huwelijk. 'Traditioneel' was en blijft de meest gedeelde evaluatie. Wel boette ze aan dominantie in, conform de notie van pluriformisering, die immers wil dat echtparen het vaste aanbod verlaten voor verhoopt unieke varianten. Verder werden burgerlijke huwelijksluitingen, in de beleving van de echtparen zelf, 'plechtiger' en 'minder zakelijk'. Dit strookt met de idee van liturgisering. Het burgerlijk huwelijk krijgt semi-religieuze trekjes.

De toename van de beleving van de burgerlijke huwelijksluiting als 'uitbundig' spoort met de these dat het feestaspect bij de huwelijksluiting een steeds prominentere rol speelt. Zoals te verwachten viel impliceert toename in uitbundigheid afname in zakelijkheid. Deze twee kwaliteiten sluiten elkaar immers, tot op zekere hoogte, wederzijds uit.

Met de steeds hoger gespannen verwachtingen rond de burgerlijke huwelijksluiting rijst de vraag of het ritueel deze verwachtingen ook inlost. Vast staat in ieder geval dat het jongere cohort de burgerlijke huwelijksluiting gematigd positief waardeert, zeker afgezet tegen het oudere cohort.

De respondenten werd wat het burgerlijk ritueel aangaat tot slot gevraagd bij ieder onderdeel aan te geven hoezeer het hen emotioneel raakte. Hoe beslissender de handeling, hoe meer deze de huwendes emotioneel raakt. En ook, hoe meer de huwendes zelf in de handeling betrokken zijn, hoe meer die handeling hen beroert. De ouders is zo'n gedetailleerde lijst niet voorgelegd. Wel is hun een stelling voorgelegd: 'de burgerlijke huwelijksluiting raakte mij op enig moment emotioneel.' De burgerlijke huwelijksluiting raakte, zo blijkt, het oudere cohort minder dan het jongere.

Ten vierde zijn er verschillen in de beleving van het kerkelijk huwelijk. Van alle overwegingen waarop de keuze van de kerkruimte teruggaat, springt bij de jongeren het sfeermotief eruit. Het verschil tussen het oudere en het jongere cohort is groot. Sfeervolheid/intimiteit, veruit het belangrijkste motief in het jongere cohort (62%), speelt nauwelijks in het oudere (8%). Omgekeerd speelt de 'thuiskerk' van de bruid, in het oudere cohort het allesoverheersende motief (85%), nauwelijks in het jongere (12%). Meer dan een vertrouwde plek zoekt het jongere cohort een stemmig decor. De keuze van de ouderen sluit aan bij een lokale sociale verankering. Ook inzake tijd verschillen beide cohorten aanzienlijk. In het jongere cohort huwt praktisch iedereen (95%) op een en dezelfde dag voor wet en kerk. In het oudere cohort doet dit amper de helft (57%). Dit bevestigt de indruk van de moderne trouwdag als de grote dag waarop alles maximaal samenkomt.

De beleving van de kerkelijke huwelijksviering wordt bij de jongeren meer gekleurd door uitbundigheid, minder door zakelijkheid. Het jongere cohort ziet de liturgie minder als iets traditioneels. Dit versterkt het vermoeden dat het feestaspect ook bij de kerkelijke huwelijksluiting een steeds prominentere rol speelt. Gezien deze grote verschillen valt het des te meer op dat beide cohorten de viering verder bovenal als plechtig beleefd hebben, en nog wel beide in gelijke mate. Dit was en bleef de dominante ervaring. Voor wie hedentendage nog kiest voor een kerkelijke huwelijksviering is de religieuze dimensie een wezenlijk aspect van de keuze.

Een vijfde en laatste punt betreft de voorbereiding op zowel het burgerlijk als het kerkelijk huwelijk. Deze is duidelijk intensiever dan dertig jaar geleden. Een voorgesprek met de ambtenaar van de burgerlijke stand komt

nu bijna dubbel zo veel voor als toen. In geen parochie kun je nog trouwen zonder voorgesprek met de voorganger van dienst. De meeste echtparen (46%) hebben drie of meer gesprekken ter voorbereiding op de huwelijksviering. Het oudere cohort had minder voorgesprekken. Vrijwel iedereen (91%) van de jongeren noemt de gesprekken prettig. De ouderen zijn hier met 60% gereserveerder. Het jongere cohort heeft dus niet enkel meer gesprekken, het waardeert deze ook hoger. Het belangrijkste voordeel van deze voorbereiding is de mogelijkheid van personalisering: ambtenaar en voorganger kunnen het praatje, de toespraak, meer op de huwendende toesnijden.

Bibliografie

- Klaus Backhaus, Bernd Erichson, Wulff Plinke en Rolf Weiber, *Multivariate Analysemethoden. Eine anwendungsorientierte Einführung*, 8e verbesserte Aufl., Springer-Verlag, Berlin/Heidelberg/New York 1996, xxxiv + 591pp.
- Rob Eisinga, *Data per datum. Profijt van regelmatig herhaalde surveys toegelicht aan de hand van electorale compositie, convergentie en cycli*, SOCON, Nijmegen 1998, 39pp.
- Tijs Michels en Paul Post, Huwelijk: dynamiek van feest en sacrament, in *Tijdschrift voor liturgie* 81(1997)5, 327-343.
- Jos Pieper en Paul Post, Rituele veranderingen met betrekking tot de huwelijksluiting. Een onderzoekvoorstel, in *Jaarboek voor liturgie-onderzoek* 12(1996), 136-163.

Summary

The article presents some findings of a recent survey of the form and perception of the rituals surrounding marriage. These rituals, and the ways in which they are looked upon, are changing fast. Thus, a ritual setting has developed which is significantly different from the one that dominated the Netherlands until quite recently, and far more diverse.

To trace these developments, questions have been presented to couples that got married around 1963, as well as to couples that got married in 1997. The questions pertained to (1) rituals prelude to the wedding, like the proposal, (2) the civil ceremony, and (3) the church service, if any.

Among the changes discussed are: a partial shift from a 'rite of passage' to a 'rite of confirmation/finalization'; a shift from 'public' to 'private'; a decrease in the responsiveness to religious interpretations; an increase in the time and effort invested in preparations; an increase in the endeavour to render the rituals less 'impersonal'; a shift in the impression couples want their rites to convey, from 'traditional' to 'original'; a rise in the appreciation and emotional impact of the civil ceremony; a shift in the civil ceremony, from 'matter-of-fact' to 'stately'; a shift in the church service, from 'social tradition' to 'decorative intimacy'; an increase in the festive nature of the day as a whole.

Drs. M.H.M. Michels is te Eindhoven werkzaam als applicatie-ontwikkelaar en C/C++ programmeur. Adres: Azuurweg 168, 5044 KE Tilburg.

Dr. J.Z.T. Pieper is werkzaam als universitair docent godsdienstpsychologie aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en aan de faculteit der Godgeleerdheid van de Universiteit Utrecht. Adres: Grote Gats 8, 6451 CN Schinveld.

Prof. dr. M.H.F. van Uden is werkzaam als universitair hoofddocent godsdienstpsychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en als bijzonder hoogleraar 'Levensbeschouwing en geestelijke volksgezondheid' aan de Theologische Faculteit Tilburg. Daarnaast werkt hij als klinisch psycholoog-psychotherapeut te Heerlen. Adres: Brederostraat 5, 6414 EM Heerlen.